

12 xosé vázquez pintor

nas arestoras escoitar ou dicir Wert é unha provocación

entrevista

Dramaturgo, ensaísta, narrador, poeta, activista cultural, columnista de prensa... A traxectoria pública de Xosé Vázquez Pintor (Melide, 1946) esixe lentes de capacidade poliédrica para ser captada e avaliada en toda a súa riqueza e profundidade. Docente de profesión nas aulas de primaria e de secundaria, coa materia de lingua e literatura como grande agra en que sementar inquiredanzas e procuras, charlamos con el para deixar negro sobre branco fe do seu saber peneirado de experiencia.

Na túa infancia na "Terra do Medio" (Melide, Agolada...), quen te achegou por primeira vez aos libros, en xeral, e aos libros galegos, en particular?

A miña nai tiña unha adoración especial por Rosalía; un exemplar de *Cantares Gallegos* sentaba prestixio e confianza na casa petrucial da Ponte de Penas, en Santa María de Melide. Fora un agasallo do primoxénito da familia, Roque, que estudara en Poio. O libro nunca mudou de lugar; porén os versos de alomenos sete poemas viaxaban na memoria de Antonia, a miña nai, que chegaron autentes ata Agolada. Eu tiña catro anos e viña recién dende Melide, co castelán do cerne da vila que me dera aquela tanta e primeira luz nos ollos. Lembro o cariño e a emoción na súa voz de recitadora. O meu pai ollaba en min co seu sorriso. Cinco anos despois díxome onde estaba o libro: no móbel do comedor da Casa de Penas. Fomos un día de festa alá. Colleuno e púxome no colo das maus. ¡Que non che caía, ten moito tino! Abrino e pecheino con certo agarimo. "¿E podémolo levar pra Agolada?" -díxenlle-. Hoxe non se pode, ha ser outro día". "¿E hainos a vender na feira?". Sorriu e díxome na orella, "hainos en Santiagho". Na feira si que estaba "O Gaitero de Lugo". O meu primeiro contacontos; cos meses e cos días; versos e domingos; festas; a primavera, o inverno; adiviñas, contos, romarías..., na miña lingua.

E cales foron os autores/obras que marcaron os teus primeiros espertares?

Rosalía e Pondal, nos seus territorios da ensoñación e das denuncias. Curros, o primeiro dos cabreados resistentes. Cabanillas, un facho cabo do mar en terra. E axiña, a descuberta das Cantigas, coma unha estrelecida: a marabilla; cada palabra un símbolo. Eu soñaba poeta, xogar, músico, océano; vivir así. Dende aqueles bacharelatos (elemental e superior) *por libre*, albisquei tamén a lumieira silenciada de García Lorca, Miguel Hernández, Machado, Juan R. Jiménez... Eran desaparecidos a mantenta o noso Medievo e os séculos varridos (esas fervenzas do silencio que seguían rompendo nos escuros, indo, vindo, na terramar, na espera do fulgor); e abrochaban en obra digna as agramas dos séculos; na fervenza, no corgo, nos mences do XIX, do XX...: Cunqueiro, Blanco Amor, Otero... E nas atmosferas abafantes aínda aquela nugalla da Terra a prol dos programados silencios, coma tal nas arestoras; esa maldición das comichuras que comandan os fidalgos das pandiñas, comisarios que aínda están aquí.

Seica no xurdir da túa vocación de escritor, e polo tanto, de comunicador, tivo moita importancia unha experiencia de traballo que tiveches sendo mozo nun medio radiofónico. Como foi ela?

Eran os meus dezaseis e dezasete anos. Preparaba *por libre* o bacharelato superior. Escoitaba RNE na xastería do meu pai. Un lume manso medraba en min a prol do xornalismo. Afoute, coma os galegos/as de case sempre, soñaba unha columna, un micrófono, unha gravadora: papel, radio,

tecnoloxías...” ¡Mamá, eu quero ser xornalista!”. “¿E para onde tes que ir?”. “¡Madrid ou...! ¡Nós non podemos tanto, Pepiño”. E Alfredo de Vila de Quián deu o consello coma sentenza: “primeiro cocemos o pan e despois xa virá máis festa”. Eu pelexaba co grego e co latín dende a ribeira do Arnego. Alcanzado o título, o ceo semellaba máis perto. De axiña mestre e despois “a festa”: o xornalismo. Todo era un soño. E veu de axiña o sol: “La España que trabaja”, programa radiofónico nas mañás, de luns a venres, de RNE, dende Madrid. A porta aberta para a audiencia. E aí estou xa de voluntario correspondente dende “Agolada (Galicia), la crónica pintoresca de Xosé Vázquez Pintor”. Un as de autoestimas entraba cada xoves na media mañá no meu caletre e no meu cuarto (os meus pais escoitaban a crónica dende a xastrería, sen dar alento nen puntada); daquela eu xa tiña un agasallo de aparello novo e pequeniño, coas voces de Manoli Campo e Ronaldo Gómez de Helena: portavocías, que modulaban sempre ben e paseniño as palabras da Lingua Gallaecia: o léxico non traducíbel, o xeito da fonética labrega e sempre a despedida “os meus bicos dende Galicia”. Autoestima a esgalla. Perdurei anos e tiña amigos compañeiros correspondentes en Canarias, Salamanca, Béjar, Ariondas, Ferrol, Sagunto, Granollers, Bilbo... Na primavera do 1968, eu xa mestre na miña segunda escola rural, alcancei as ousadías de me facer cunha gravadora para que os alumnos (daquela aínda “las niñas con las niñas, los niños con los niños”) de Santalla de Moar (Frades, A Coruña) desen palabra e desabafo da súa aldea e da súa Lingua. A entrevista gravada saíu nun sol. Inesquencíbel. Fica na nosa memoria.

Resume, por favor, o teu *cursus honorum* académico: en que centros estudaches?; que carreiras empredechesh?; que che aportou toda esa bagaxe?

Dende os nove anos. Regreso a Melide para

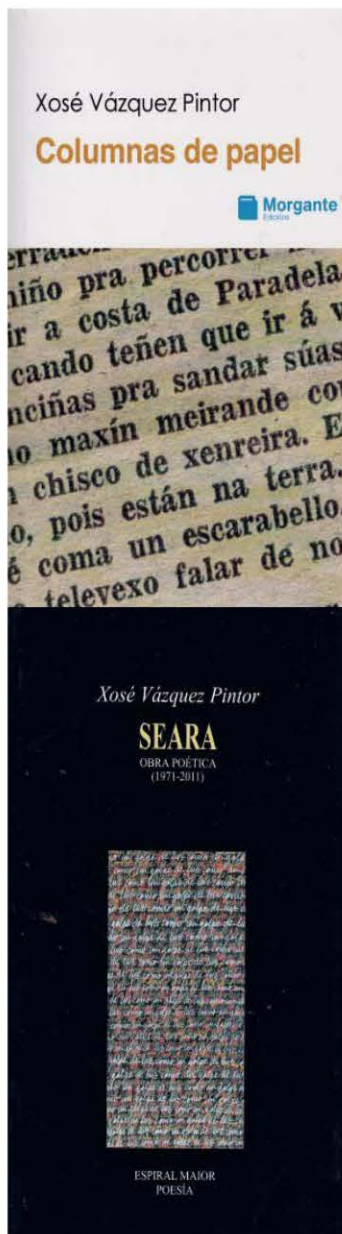
estudar na Academia Balmes. Bacharelato por libre, exames no Instituto Masculino d’A Coruña. Cos trece anos soñaba ser futbolista en Riazor e pedínlle a miña nai se podía estudar por oficial, que era máis doado ca por libre; ela dixo si e veu comigo. En poucas semanas xa estaba xogando en Riazor cos infantís do Deportivo; Rodrigo Vizoso era o noso adestrador no antigo campo de terra e de area. Non tardaron en vir os suspendidos nos exames. A miña nai informouse dos meus horarios e varreu comigo aquela ilusión *deportivista* de proseguir Amancio, Veloso, Loureda, Xaime Blanco... Esprintei na primavera para salvar as derrotas do curso con reválida e un cartonciño que repuntaba en letra que conservo: “Bachiller elemental”. Xa era algo. O “Superior” fíxeno por Letras, dende Agolada, debullando o grego e aqueloutro Debuxo que era unha encrucillada de centímetros. Xa estaba perto Madrid, a Facultade de Xornalismo, o meu soño. A noite do párkinson acendíase para o meu pai e houbo que virar a nao de volta á terra: Maxisterio *por libre*, en Lugo, era o destino. Na primavera de marzo marchei para aprehender Física e Química, Matemáticas..., eu que era de Letras. Aproveitei para probar polo C.D. Lugo e así ter unha axuda para que os meus pais librasen das tantas obrigas. Olmedo era o adestrador; tívome consigo todas aquelas mañás de frío e chuva no Ángel Carro... E así, entre as néboas e as distancias fíxenme mestre.

Os teus primeiros libros de poesía, *Gándaras* (1971), *Terra e pan* (1975) e *O despertar tamén é noso* (1977), quedaron unha miga sepultados baixo a etiqueta, pexorativa para algúns, de poesía “socialrealista”. Que nos dirías hoxe sobre eles?

Si, é certo. Porén son os meus benqueridos: frescos, autentes, son saudade e saúde, sen medos, sen Olimpia.

“Sempre estiven/estou en desabafo, que tamén pode ser o botifora (festa dos remates), feliz para os obradores do silencio, da artesanía da Terra e do Mar que nos con-leva e move.”

Están todos na Seara, a casa común do neno de Melide, d'Agolada e de Quian; do mozo, do rebelde, do pai, do avó e do aprendiz do mar de Cangas, que é a ardora, ese universo. Sepultar a realidade: eso queríamos os/as do meu tempo. *É así a furia do universo, nas rotativas. Eu era. Son aprendiz das senrenuncias (así, todo xunto).* Non están nas ruínas das lareiras, no chan do cuarto, no bidón do lixo. Son meus: sorriso, pranto, conforto, ausencias, presencias... E bico Gándaras en cada vez que nos "miramos": a Editorial Celta, en Lugo (*in memoriam*); a capa de Xan Balboa (*in memoriam*); as fotografías de Sarry; o limiar de Varela Buxán (*in memoriam*); a recensión de Álvarez Torneiro en LVG; a mau aberta de Alonso Montero; a música de Antonio do Troito (*in memoriam*) e a de Xico de Cariño; a escolma de Mª Victoria Moreno (*in memoriam*). Un mundo que nunca varrerei. Porén, con *Ofidios de diario* hai unha virada, non sei dicir se ética ou estética; haina, de conformidade co paso do tempo cara o ad-verso ou o re-verso ou as vice-versas, que todo cadra en ben para *desabafar* ("Bota, bota a lingua fóra, a ver como é que estás"-así dicía a miña nai para a primeira ollada de valer pola saúde do seu neno-). E sempre estiveren/estou en desabafo, que tamén pode ser o *botífora* (festa dos remates), feliz para os obradores do silencio, da artesanía da Terra e do Mar que nos con-leva e move.

Nun dos poemas que máis me gustan da túa obra toda, escribes sobre a experiencia de acompañar a teu pai á Coruña e descubrir o mar. Nalgúns versos dese poema resumes metaforicamente o que eran as aulas franquistas en que che tocou "educarte". Fálanos deses teus anos de escola e dos métodos pedagóxicos que tiveches que afrontar entón.

Si. É un dos poemas que me saíu autente, definido e varredor contra os abismos daquel tempo. A pedagogía e a didáctica máis duras. E a primeira vez do mar, coma un exilio. Eran os nomes líquidos e sólidos do mundo. Nós só tiñamos Miño e Avia; A Coruña e Vigo; Pena Trevinca, por un acaso. Colonización a tope. Abismos de sabeduría do alleo. A castración do noso. A memoria

dos outros, sempre ao lonxe, lonxe. Os exames "por libre" para o alcance do cartón amarelo, onde o teu nome e apelidos agrandaban a ledicia da casa labrega e mariñeira, a voz da aldea que vai dentro, cando a deserción non era xa premonitória. Curas e Mestres era o destino máis doado na postguerra dos humildes. As academias, na neuralxia da vila, eran refuxios, pequenas lucernas, "comedores" de sílabas, palabras, números, citas, álxebras, labirintos...e sempre aquel terror das datas de xuño e de setembro cabo de lonxe: A Coruña (no meu caso), Lugo, Ourense, Santiago e Pontevedra. As cinco. Sempre "por libre". Enchoupados polos exames da memoria, en medos; case abismos. Lembro con especial cariño ao profesor que me examinara de grego; por el soñei Atenas. E aínda sigo.

Mª Victoria Moreno inclúete na súa antoloxía de Os novísimos da poesía galega (Akal, 1973). Como soubo da túa obra precedente e que repercusión tivo para ti esa inclusión?

Coido que por Xesús Alonso Montero. Todo foi axiña, coma en relampagos. Cando me escribiu foi unha ledicia na casa dos meus pais. Xa ela fixera as escollas dos poemas de *Gándaras* e pediume algúns máis, inéditos. A edición do libro era axiña. Un chimpó. Unha luzada no meu mar das brétemas. E nós dez "novísimos". A cifra. Axiña beberon nela os cantautores de noso. Tiven a sorte de saber e de escoitar a voz e a música de Antonio do Troito, de Antón Seoane e Rodrigo Romaní, de Bibiano e Benedito, de Xico de Cariño, de Pilocho, da Música emerxente e libertaria de Na Lúa, de Suso Vaamonde... Unha sorte que me fixo moito ben nos meus sonhos de arrieiro coas palabras que non cesan.

Na túa poesía está moi presente a memoria das estirpes labregas e vilegas das que procedes. Cóntanos como vas encaixando toda esa fervenza de referentes e presenzas familiares e como encaixas ti mesmo nesa constelación humana que che dá identidade.

“Eu tentei, tamén tento na literatura, ser ese mensaxeiro que non arría os petates de por vida.”

A voz da estirpe. O cariño da Casa. O sabor da terra en quente, coma un pan. Os ollos da miña nai e do meu pai. Os bicos da familia labrega. A mau da aldea. O can, a égoa, as vacas e as ovellas de Quian. As galiñas en familia e o galo tesoso e cantador...A Rúa do Convento na vila de Melide, a tenda da señora Anuncia, onde eu era aprendiz de cabaleiro nas albardas. O Arnego; os pendellos d'Agolada; a cidade d'A Coruña; o “Ángel Carro” de Lugo, en néboa permanente dos meses do inverno cando eu soñaba en futbolista; a descuberta de Pontevedra e Vigo; Ourense, Ferrol. O val de Quilós, en Cacabelos, onde souben beber e vivir Galiza no profundo da Historia e do cariño que vén de lonxe lonxe, alén de Pedrafita do Cebreiro; eu señor condutor de seat 600 D (terceira mau), residente feliz no val do mellor tabaco do mundo, que fala e sabe coma nós. E as escoliñas unitarias de Santalla de Moar, de Présaras, de Laro...ata chegarmos, a moza e máis eu, ao mar de Cangas, coma un bico da sorte que non cesa. Velaí é. Palabra e obra. A Terra e Nós. Literatura..., tamén.

Cadrouche vivir en plena madurez vital xa os anos da chamada “Transición”. Cóntanos como foron eses anos para ti e que valoración fas desa época, tan próxima e ao mesmo tempo tan distinta á actual.

Acaroado ao cariño da memoria, que cadrara coas primeiras despedidas da familia: aqueles cinco balaustres que me regalaran a infancia feliz da aldea de Quian e o soño libertario de Melide e Agolada. Estabamos todos xa case todos, que eramos ben poucos, na terramar de Cangas. O sorriso dos meus pais e dos meus tíos, a chegada dos nosos fillos; aquela tanta luz dos vinte e poucos anos, que derrubaban na

noite os trasnos e as cancelas. Un frenesí nas corredoiras do mar en terra. Non hai comparanza daqueles anos cos que agora temos por encauto e castración sistémica, caladiña e raposeira, coma quen che dá un bico “na inocencia”. Resistir andando, e non nas esperas. Labazadas, proxectos, sempre avante en cadaquén. Era o tempo grisallo, mais era o tempo. Hoxe medraron as víboras e as avésporas e os días son captivos. Cando releo as miñas crónicas nas “columnas de papel”, ollo ben ao lonxe e... recuamos. Un fío branco de traiduría pousame nos ollos, coma un lixo, despois da tanta espera e esperanza. Mais aínda non nen nunca o desespero en rendición.¡Habemos para sempre bicar terra, ceo, nai, océano!

Como era o clima que se respiraba nas aulas e nos claustros cando comezaches a túa andaina profesional? E como cres que foi evoluíndo despois, ata hoxe?

Eramos noviños. Viñamos da noite. Soñabamos luces. Os vinte e poucos anos sabían a pan de fresco. Eramos os sorrisos naqueles cuartos de normativas e condutas adubadas. Mais axiña rompemos os valados, aínda nunca os muros, paseniño, na humildade. Falabamos galego en sempre. Xogabamos cos alumnos nas horas de lecer. Eramos dun tempo novo. Eu quixen ser Teatro e Lingua a un tempo. Foi posíbel. Sabiamos que detrás e diante eran as vixías. Abríanse así, de paseniño, fiestras da esperanza. Deixaban facer, coma unha mornura. Eramos tres catro cinco seis os dos pés no vento futuro. Aínda era a nordesía. Viñeron sumas, paseniño. E despois daqueles anos...abrochou de volta, por acaso e nunca sempre, a nordesía. De ida e volta, era o nome do libriño humilde da colección “O Moucho”, que me editara aquela persoa de ben e entrañábel que atendía por Xosé Mª Álvarez Blázquez. Os primeiros pasos dunha andaina resistente.

Unha das experiencias ou facetas túas que menos estudadas están é a de animador e director (e non sei se tamén guionista, produtor e algunha outra función máis) do grupo-escola dramática “Ancoradouro”, fundado por volta de 1982. Que nos evocarías dese grupo, das súas montaxes, ata a súa desaparición en 1994?

O mimo foi un chimpo de ledicia. Nas arroutadas da vida de cadaquén xorden así as luces máis diversas. Eu era un namorado de Marcel Marceau. Abondara saber del e do seu mundo polas imaxes da TV. Namorei así do silencio. E xa de vez as ousadías na proposta para un xogo colectivo co alumnado no Colexio Público de Coiro, en Cangas. Máis de cincuenta nenas e nenos a prol da ensoñación. Co paso do tempo, elas / eles en medras, e as estimas en alza: viaxes a Porto, Coimbra, Barcelona, Bilbo... A TVE2 nunha reportaxe de trinta minutos. A TVG, os convívios co Teatro amador en Ferrolterra. As resistencias. Mónica e Pili foran as penúltimas dentro dunha decadencia cultural que ía en medras sucesivas. Pili Rial emigrou a Holanda e Mónica Camaño velaí a está: actriz total na sempre vida. Mais e última xeira había de chegar, chegou, coa premura dunha nova anada dende os xubilados/as de Cangas: elas, eles contra o desespero e os aburrimentos. Demandaran axuda para facer teatro, seren intérpretes das tantas vidas. Nace así o Teatro da Casa da Bola. A marabilla de obra en pé: cariño, humildade, resistencia, vocación de intérpretes da vida. Lembro e gardo no profundo aquelas tantas voces e agarimo, os seus rostros e os seus nomes.

Que consellos lle darías a calquera docente que quixese poñer en marcha experiencias de teatro escolar neste preciso intre? Con que repertorio e orientacións coidas que podería traballar, para comezar?

Insistir nas posibilidades, que todas estarán abertas se hai amor polo noso: tradición, modernidade, vangarda. O corpo humano necesita, quere, demanda extroversión xa dende a infancia. E a

“O talento está e medra en cadaquén que escoite e recolla os legados, as superficies e o profundo das mensaxes que nos nacen dende antigo.”

Gallaecia, de antigo, necesita esta saída libertaria, intelixente, que vai e vén de lonxe cara ao paraíso das ledicias (que na mutación dunha letra tamén poden ser delicias).

Na colección “A Pinguela” de teatro escolar, que promoveu Xosé Luna coas súas Edicións Fervenza, apareceron varios traballos teatrais teus dirixidos ao público infantil: *A fraga encantada*, *Sala de espera*, *A sombra da memoria*, *Os pés do vento* ... Que trazos caracterizarían, esencialmente, o teu teatro para ese público?

A este respecto herdei a palabra, o xeito e as mensaxes de Varela Buxán, o “filósofo do arado” (que así o nominara Castelao aló en Bos Aires): ilusión, cariño, compromiso, resistencia, lealdade. As súas comedias “facían rir á xente, con-mover-se”. O mundo en pé e en obra. Cada peza un xesto, un xeito, unha virtude necesaria a recompor o corpus galego de Aquí e dos Alós e Trasdálós que sempre temos no mapamundi. Velaí as esencias. E eu tentei, tamén tento na literatura, ser ese mensaxeiro que non arría os petates de por vida.

Que valoracións che merecen a situación actual do sistema educativo e os proxectos que, resumidos co nome de Lei Wert, se están barallando para aplicar nel?

O sistema educativo de noso confórmase coas migallas cando hai festa e cando non a hai devala cos designios foráneos dun Estado que conleva e conserva os propios estatutos nunha albarda dos cen anos de arrieiro vai, e basta xa. Na miña andaina como profesional fixen e desfixen ao meu aire, caladiño.

E o alumnado soubo e quixo sempre atender e agradecer. E foi así nos tres estadios competentes de por vida profesional: escolas unitarias, de primaria, de educación permanente de adultos, de secundaria. Aí parou o carro en andaina feliz cos tres lugares: Vigo, Cambados, Pontevedra. Nunca esquencerei. Nas arestoras escoitar ou dicir Wert é unha provocación.

Volvemos á túa obra. A partir de 1984, coa edición de *Ofidios de diario*, pero, sobre todo, a raíz do premio que obtés en 1989 con *Na vertical da noite*, pega un xiro importante, tanto cara adentro (nos seus temas e xeitos de expresión) como cara afora (na súa maior repercusión e acollida). Como ves ti hoxe ese momento talvez decisivo da túa traxectoria e como avalías o que pasou no panorama poético por volta desa década dos 80?

Se non foi unha “década prodixiosa”, si que foi unha década revolucionada, evidente, lúcida. Os ruralistas, nunca rendición, soubemos convivir cos urbanitas. Cadramos en que os espazos non eran exclusivos; unha liortina, un agocho ou unha eiva. O talento está e medra en cadaquén que escoite e recolla os legados, as superficies e o profundo das mensaxes que nos nacen dende antigo. A Poesía nace na terramar que alcende, sementa e abrocha dende os séculos. Somos. Existimos. En serio non hai Everest. Hai cordais, veigas e valiñas, terra, océano. ¡Estamos vivos!

Con todo, a túa consagración como poeta chegaríache coa tríada *No corazón mancado* (premio Esquíu, 1989), *Rotación violeta* (1996) e *Banzados* (premio Novoneira, 2001), axuntados co resto da túa produción no volume *Seara: obra poética (1971-2011)* que che editou Espiral Maior. Que lle dirías a un lector/a que non coñeza aínda eses libros?

Que son a triloxía da memoria e das esperas. Unha valiña. O mar da casa. O amor en bicos.